

LA POLÈMICA EIMERIC-PASQUAL SOBRE LA UNIÓ HIPOSTÀTICA EN RAMON LLULL

Domingo ESCUDER GINER

INTRODUCCIÓ

Aquest treball vol endinsar-se en el dens i espès bosc de la cristologia lul·liana, concretament en el tema de l'Encarnació i, dintre el marc de l'Encarnació, intentarà de veure el que s'ha dit sobre la Unió Hipostàtica, deixant de banda altres aspectes importants i fins i tot bàsics per al lul·lisme, com el mateix primat de l'Encarnació, sovint objecte d'estudis.

I, encara precisant més el treball, estudiaré únicament els elements de la Unió Hipostàtica en el moment de l'Encarnació. De fet, veurem el que s'ha dit sobre aquestes qüestions concretes: qui es va encarnar, quantes persones i quantes naturaleses hi ha en Crist, repugnància o no de la naturalesa humana a l'Encarnació i si la naturalesa humana es va convertir en la divina.

I, sobretot, precisaré l'aspecte cronològic: em limitaré a la polèmica Eimeric-Pasqual, moment del lul·lisme com a teologia vàlida: Eimeric, com a màxim exponent de l'antilul·lisme, i Antoni Ramon Pasqual, com a símbol dels defensors del mallorquí.

1. *Ramon Llull*

Ramon Llull es convertí en plena maduresa. No podríem entendre els seus escrits sense tenir en compte aquest fet. Ramon Llull no serà un pur estilista ni una pura informació intel·lectual. És un convertit que vol convertir, és un missioner. Com diuen els estudiosos de la seva llengua, no es pot oblidar que el mallorquí no pensà *mai* a fer literatura:

«Si s'esguarden les obres rimades, un hom s'adona que Ramon inicia la sèrie de poetes catalans que volien posar en vers el catecisme i que la gent el cantés.»¹

1. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Llull* (GEC 9), Barcelona 1976, p. 324.

«El procés de creació lul·lià és de signe centrífug; amb terminologia saussuriana, de significat a significant. La creació poètica pura era suspesa —ara i adés— per exigències d'ordre transcendent.»²

Sense aquest pressupòsit, difícilment entendríem la temàtica del foll mallorquí i el foc i la passió amb què l'exposà i defensà; de la mateixa manera que tampoc no la podríem comprendre sense tenir en compte la circumstància religiosa del temps que li tocà de viure. La societat en què es trobà immers era una societat creient: el problema era la conversió dels no catòlics, fonamentalment, dels musulmans i dels jueus.

Llull tractarà aquelles veritats no reconegudes per la teologia musulmana i jueva, sobretot la Trinitat i l'Encarnació:

«Lull cannot refrain from preaching the Trinity and the Incarnation by parable and symbolism as well as by precept, since these beliefs ara set by him in the forefront of his fight against Islam.»³

En la citació que segueix, se'ns explica el sentit profundament missioner que li féu tractar aquests dos dogmes i com això era una conseqüència d'una de les notes essencials del seu pensament, l'acció com a acte:

«Lulle cherchait surtout à rendre intelligibles les deux doctrines chrétiennes sur lesquelles toute action missionnaire échouait, celles de la Trinité et de l'Incarnation. À cette fin il eut recours à une analyse qui consistait à s'interroger sur ce que nous entendons lorsque nous disons que les puissances des noms divins sont actives... Il soutenait que nous ne pouvons pas véritablement qualifier une chose de 'bonne', si elle ne produit pas un 'bien'. En ce sens, Lulle a introduit dans l'histoire de la métaphysique une idée entièrement nouvelle. En accord avec ses buts apologétiques, il a parlé non seulement des principes de l'être, mais aussi des principes de l'agir.»⁴

Un resum de la seva vida i obra, pel que fa a la intencionalitat, podria ésser aquest judici:

«Diese grosse harmonische Linie seines Lebens und Lehrens nimmt ihren Ausgang und mündet wieder in einem einzigen Erlebnis: der mystischen Besitzergreifung Gottes.»⁵

La història del lul·lisme ha estat marcada per la polèmica. Va començar en vida de Ramon Llull i ha estat una constant fins als temps moderns.

2. Joaquim MOLAS, *La poesia de Ramon Llull i l'amor cortès*, dins *Studia monographica et recensiones* 14 (1955) 43.

3. Edgar Allison PEERS, *Ramon Lull. A Biography*, London, Society for Promoting Christian Knowledge, 1929, p. 184.

4. Charles LOHR, *Raymond Lulle*, DS fasc. 86-88 (1987) 182.

5. Ludwig KLEIBER, *Der Mystiker Ramon Lull*, dins *Geist und Leben* 23 (1950) 207.

Ramon Llull va tenir consciència de la peculiaritat i importància de la seva doctrina. Els seus seguidors van acréixer, amb entusiasme, aquesta herència.⁶

De fet, l'ortodòxia del lul·lisme ha estat posada en quarantena reiteradament, i reiteradament ha estat egrègiament proclamada.⁷ Motius? Potser el seu llegat és d'un contingut ideològic agosarat.⁸ Alguns pensen així:

«La peculiaridad de su Arte, su fogosidad de converso, su valiente denuncia de la corrompida corte pontificia, las influencias del pensamiento musulmán y hasta su peculiar terminología, despertó recelos.»⁹

2. Nicolau Eimeric

Un dels primers a donar la veu d'atac contra Llull fou Agostino Trionfo abans de l'any 1310.¹⁰ Un segle després, Gerson ja manifestava les seves sospites:

«Dixit quidem et scripsit iste Raymundus multa vera; sed modus applicationis suae

6. No és aquest el lloc per a tractar el tema de la polèmica que despertà Llull i el seu pensament, però pot ésser il·lustratiu de veure alguns judicis: «On parle aussi d'un homme un peu étrange qui a été plusieurs fois l'hôte de Paris à la fin du siècle dernier, intrépide voyageur et non moins infatigable écrivain, bon connaisseur des philosophes arabes, flairant partout l'averroïsme à combattre, tertiaire franciscain enflammé d'amour pour le Christ comme François d'Assise: le majorquais Raymond Lulle, théologien, apôtre, missionnaire et mystique» (Jeanne ANCELET-HUSTACHE, *Maître Eckhard et la mystique rhénane*, Paris, Éditions du Seuil, 1956, p. 37). «Desde principios del XIV hasta hoy, ha habido lulistas auténticos... antilulistas convencidos y otros auténticamente frenéticos» (Miguel CRUZ HERNÁNDEZ, *El pensamiento de Ramón Llull*, Valencia, Castalia, 1977, p. 301). El mateix autor parla de «polémicas corraleras de dominicos y franciscanos» (p. 344). Aquesta polèmica va saltar les nostres fronteres: «Schliesslich hat ein in ganz Europa verbreiteter alchimistischer Pseudo-Lullismus in Deutschland besonders breite Wellen geschlagen» (Ludwig KLEIBER, *Der Mystiker* 205).

7. E. FORT I COGUL, *La Inquisició i Ramon Llull*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1972, p. 5.

8. *Ibid.*

9. CRUZ HERNÁNDEZ, *Pensamiento* 306.

10. Agostino Trionfo o Agostino d'Ancona morí en 1328. En el «Tractatus contra divinatores et sompniatores» editat per Pierangela GIGLIONI, *Il «Tractatus contra divinatores et sompniatores» di Agostino d'Ancona: Introduzione e edizione del testo*, dins *Analecta Augustiniana* 48 (1985) 4-111, llegim: «Quoniam sicut tempore retroacto, ita et nunc nonnulli insurgunt, qui non voluntatem rationi subiciunt nec doctrinae studium impendunt, sed hiis quae sompniaverunt vel immissis daemonum illusionibus divinaverunt Sacrae Scripturae sapientiae verba coaptare nituntur» (p. 54); «Capitulum sextum in quo ostenditur quod promittens irrefragabili demonstratione probare incarnationem Verbi et alios articulos fidei, cum hoc quod dicit falsum, derogat etiam fidei catholicae et fomentum non modicum praestat haereticis» (p. 56); «Sunt aliqui superbi... est namque primo istud dictum falsum, quia inter cetera opera magnalia et mirabilia Dei quae excedunt mentem et rationem humanam est incarnatio Verbi, eo quod non solum sensus verum etiam intellectus quicumque hoc capere non potest: quod verus Filius Dei, existens verus Deus, fieret verus homo» (p. 71). Josep Perarnau afirma que el capítol sisè del *Tractatus*, i potser el tretzè, ataquen Ramon Llull: vegeu la recensió que fa de l'edició de P. Giglioni en *Recensions*, ATCA 7-8 (1988-1989) 329.

fuit extraneus a modis tam philosophorum quam theologorum, proprius quoque sibi et suae imaginationi.»¹¹

Però el qui encapçalà la lluita contra el lul·lisme fou Nicolau Eimeric. Alois Madre, parlant de la quantitat d'autors que han seguit el camí de l'antilul·lisme teològic, diu:

«An erster Stelle muss hier über Nicolaus Eymericus gesprochen werden. Er ist als Wegbereiter und richtungweisender Kronzeuge der sich 60 Jahre nach Lulls Tod entfaltenden, Jahrhunderte währenden und noch heute nachwirkenden antilullistischen Bewegung von überragender Bedeutung.»¹²

L'opinió que de Ramon Llull tenia Eimeric era aquesta:

«... cuiusdam Raymundi Lull Catalani mercatoris de civitate Maioricarum oriundi, laici, phantastici, imperiti, qui quamplures libros ediderat in vulgari Catalanico, quia totaliter grammaticam ignorabat: quae doctrina erat plurimum divulgata, quam creditur habuisse a diabolo, cum eam non habuerit ab homine, nec humano studio, nec a Deo, cum Deus non sit doctor haeresum nec errorum: licet ipse Raymundus asserat in libris suis, quod eam habuit in quodam monte a Christo, qui sibi (ut dixit) apparuit crucifixus; qui putatur fuisse diabolus, et non Christus.»¹³

Nicolau Eimeric pertany a la tercera o quarta generació de dominics. Vol perfeccionar la Inquisició; la codifica i universalitza; escriu el *Directorium inquisitorum*¹⁴, que es convertirà en el manual de la Inquisició. Aquesta obra va ajudar a aixecar, a finals del segle XVI, una nova onada d'antilul·lisme¹⁵. En aquesta obra trobem els *Raimundi Lulli errores*:¹⁶ una llista de cent suposats errors de Ramon Llull.

11. Jean GERSON, *Super doctrinam Raymundi Lulle. L'oeuvre polémique* (OC X), Paris, Desclé, 1973, p. 121.

12. Alois MADRE, *Die theologische Polemik gegen Raimundus Lullus. Eine Untersuchung zu den Elenchi Autorum de Raimundo male sentientium*, Münster, Verlag Archendorff, 1973, p. 71. Els autors solen coincidir en el fet que l'atac de l'inquisidor fou desmesurat: «Nicolás Eymeric, doctor sorbónico e inquisidor general de los reinos de la Corona de Aragón, falseó el pensamiento de Llull y no anduvo muy sobrado de caridad cristiana» (CRUZ HERNÁNDEZ, *Pensamiento* 307).

13. Nicolau EIMERIC, *Directorium inquisitorum*, Romae, In Aedibus Populi Romani, 1578, p. 190. Sobre l'acusació «quia totaliter grammaticam ignorabat», es pot consultar l'article de Lola BADIA, *A propòsit de Ramon Llull i la gramàtica*, dins *Miscel·lània Joan Bastardas* 1 («Estudis de Llengua i Literatura Catalanes» 18) 1989.

14. «Das *Directorium inquisitorum* ist das weitaus bekannteste Werk des Inquisitors und als Leitfaden der Inquisition in seinem Einflussbereich von überragender Bedeutung» (MADRE, *Polemik* 73).

15. *Ibid.* 111.

16. EIMERIC, *Directorium* 190-195.

3. Antoni Ramon Pasqual

Però Llull també tingué defensors. Un dels més eminents fou Antoni Ramon Pasqual, que va estudiar a Magúncia amb Iu Salzinger i més tard, en tornar a Mallorca, es va fer cistercenc. En l'obra *Vindiciae Lullianae* fa un examen crític de les cent tesis lul·lianes considerades errònies per Eimeric. L'obra de Pasqual, com la majoria de les obres dels lul·listes del segle XVIII, té un caire apologètic: interessa de reivindicar la doctrina lul·liana contra les impugnacions antilul·listes¹⁷.

La tesi de Pasqual consistirà a defensar que no es pot jutjar un text lul·lià sense acudir al context i que algunes afirmacions concretes de Llull s'han d'estudiar des de dintre del sistema lul·lià, i més tenint en compte la temptativa del mallorquí de forjar un mitjà personal d'expressió¹⁸. Llull afirma:

«E cor havem fretura de vocables qui no són en vulgar cové nos usar d'alcuns vocables qui són en latí, e encara d'alcunes paraules estranyes qui no són en ús en vulgar ni en latí, sens les quals no poríem pujar esta amància a tan alt grau de bondat com cové, ne al propòsit que desiram no poríem venir, ni la entitat e realitat de les coses qui són, no poríem predicar ni revelar a ésser amades e conegudes.»¹⁹

Però Pasqual suggereix que, a més de la concordança *in re*, és possible una coherència lingüística entre Llull i la resta d'escoles cristianes²⁰.

En *Vindiciae Lullianae* el cistercenc segueix la següent metodologia: enuncia l'article d'Eimeric, col·loca després el text de Llull, el relaciona amb el context i demostra que està d'acord amb la doctrina dels Pares de l'Església.

En aquest treball posaré Eimeric i Pasqual l'un enfront de l'altre, estudiaré set articles del dominic i la rèplica del cistercenc. Ordenaré aquests articles en quatre blocs temàtics, formulats amb les mateixes paraules de Nicolau Eimeric com a errors de Llull.

17. Sebastià TRIAS MERCANT, *L'anàlisi del llenguatge lul·lià a l'obra del Pare Pasqual*, dins *Randa* 27 (1990) 119.

18. Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *L'expressió literària en l'obra lul·liana* (OE I), Barcelona 1957, p. 90. «El fet del llenguatge és sempre, a l'obra del Pare Pasqual, el fet del llenguatge lul·lià» (TRIAS MERCANT, *Llenguatge* 127). «Ramon Llull és el primer escriptor que empra a la prosa literària el català com a instrument normal d'alta comunicació i, ensems, com a eina vàlida per ella mateixa en l'expressió culta» (Joan MARTÍ i CASTELL, *El català medieval. La llengua de Ramon Llull*, Barcelona, Indesinenter, 1981, p. 7). «Il s'est servi, le premier en Europe, des idiomes nationaux, catalan et arabe, pour traduire des idées théologiques et philosophiques» [Ephrem LONGPRÉ, *La primauté du Christ selon Raymond Lulle*, dins *EL* 13 (1969), col. 1112].

19. Ramon LLULL, *Art amativa* (ORL XVII), Palma de Mallorca 1933, p. 7.

20. TRIAS MERCANT, *Llenguatge* 120.

I. QUI ES VA ENCARNAR?

1. *Articles d'Eimeric*

La primera qüestió que es planteja és: qui es va encarnar?

Nicolau Eimeric atribueix a Ramon Llull tres errors relacionats amb aquesta veritat:

Article 29: «Quod in quantum Filius, in divinis, est distinctus a Patre et Spiritu Sancto personaliter, potest esse incarnatus sine hoc quod illi non sunt incarnati; sed in quantum omnes tres personae sunt una essentia et natura, oportet, quod Pater et Spiritus Sanctus sint ita veraciter homo per incarnationem sicut Filius. In *Libro de septem arboribus*.»²¹

Article 30: «Quod unitas naturae et essentiae divinae facit stare aequaliter tres personas divinas hominem deitatum. In *Libro de septem arboribus*.»²²

Article 31: «Quod in persona Filii Dei, accepit natura humana participationem cum persona Dei Patris et Dei Spiritus Sancti. In *Libro de ecclesiasticis proverbiiis*.»²³

El sentit d'aquestes proposicions d'Eimeric sembla ser el següent: segons Ramon Llull, es va encarnar, no solament el Fill sinó també el Pare i l'Esperit Sant.

Essent les tres persones una mateixa essència i naturalesa, el Pare i l'Esperit Sant són vertaderament home per l'Encarnació del Fill.

Aquesta doctrina guardaria algun paralelisme amb l'atribuïda als patripassians, segons la qual el Pare s'encarnà. Es diferenciaria en el fet que els patripassians negaven la distinció de persones.

Les tres persones divines, com a causa eficient, no solament uneixen, en comú, la naturalesa humana al Verb, sinó que la uniren a totes tres persones. Totes tres assumirien la naturalesa humana. Per tant, la humanitat de Jesús no seria únicament rebuda en la comunitat d'amor trinitari, sinó també assumida en la persona del Pare i de l'Esperit Sant.

L'error que Eimeric imputa a Ramon Llull sembla coincidir amb el que refereix sant Anselm:

«Si, inquit, tres personae sunt una tantum res, et non sunt tres res, unaquaequae per

21. EIMERIC, *Directorium*, article 29, p. 191.

22. *Ibid.*, article 30.

23. *Ibid.*, article 31.

se separatim, sicut tres angeli aut tres animae; ita tamen ut voluntate et potentia omnino sint idem: ergo Pater et Spiritus Sanctus cum Filio incarnatus est.»²⁴

Aquesta tesi va contra la tesi catòlica: Déu s'ha fet home en la persona del Fill.

2. Resposta de Pasqual

a) *El text lul·lià*

L'article 29 d'Eimeric es basa en aquest text de l'*Arbre de ciència*:

«Qüestió: Ramon, com en la summa trinitat no sia distinció per essència, ¿com pot lo Fill ésser incarnat e que-l Pare ni-l sant Esperit no sien encarnats?

Solució: En quant lo Fill és distinct del Pare e del sant Esperit personalment, pot ésser incarnat sens que ells no sien encarnats; mas en quant totes les tres persones són una essència, una natura, cové que-l Pare e-l sant Esperit sien enaixí verdaderament home per incarnació, com lo Fill.»²⁵

L'article 30 el pren Eimeric del mateix llibre:

«Qüestió: Ramon, com lo Fill sia incarnat e no lo Pare ni-l sant Esperit, ¿les tres persones divines, com poden ésser egualment home?

Solució: La unitat de la natura e essència divina fa estar egualment les tres persones home e deïtat.»²⁶

I l'article 31 és pres dels *Proverbis de Ramon*:

«En la persona de Déu Fill prèns humana natura participació ab persona de Déu Pare e de Déu Sant Esperit.»²⁷

b) *El context lul·lià*

Antoni Ramon Pasqual, en *Vindiciae Lullianae*, surt en defensa de Ramon Llull i explica el sentit lul·lià dels textos anteriors.

24. ANSELM, *De fide Trinitatis et de Incarnatione Verbi* (PL 158), Paris 1863, p. 262.

25. LLULL, *Arbre de ciència* (OE I), Barcelona 1957: *De l'arbre qüestionat. De les qüestions de les flors. De les qüestions de les flors de l'arbre cristinal. De les qüestions de poder, diferència e incarnació*, qüestió 378, p. 983.

26. *Ibid.*, qüestió 390, p. 984.

27. LLULL, *Proverbis de Ramon* (ORL XIV), Palma de Mallorca 1928, part 1, capítol 85, 9, p. 87.

Diu respecte a l'article 29:

«Vel correcto mendo traductionis dicit Lullus, ,Quod in quantum omnes tres Personae sunt una essentia, una natura, oportet quod Pater et Spiritus Sanctus sint ita vere in homine per Incarnationem sicut Filius'.»²⁸

Sobre l'article 30:

«Vel correcto mendo traductionis, quaerit Lullus: ,Tres Personae divinae quomodo possunt esse aequaliter in homine? Et respondet quod ,unitas naturae et essentiae divinae facit esse aequaliter tres Personas in homine Deo'.»²⁹

I pel que fa a l'article 31:

«Lullus docet, quod ,humana natura in Persona Filii Dei assumpsit (non active, sed passive, quatenus fuit assumpta a Filio) participationem (mediatam) cum Persona Dei Patris et Dei Sancti Spiritus', quatenus immediate fuit unita Filio, qui secundum essentiam est idem cum Patre et Spiritu Sancto.»³⁰

Pasqual empra dues vies d'argumentació. La primera, acceptant el text que donà lloc als articles 29 i 30 tal com ens han arribat i tal com els va llegir Eimeric. La segona, suposant que en el text hi hagué una petita omissió.

Pel que fa a la primera, Antoni Ramon Pasqual admet que els textos donen peu a confusió, però intentarà demostrar que el sentit que Llull hi volia donar no era que el Pare i l'Esperit Sant fossin home per l'Encarnació tal com va ser feta, sinó que Déu hauria pogut unir-se amb la humanitat d'una altra manera³¹.

Reconeix que Eimeric fonamenta els seus atacs, especialment en aquests articles, «attento puro verborum cortice», però que no s'atén ni al context ni a les doctrines clarament explicades en els altres llibres lul·lians.

Pasqual, atenent-se al context i a altres obres, fa algunes anotacions a les mateixes paraules de Llull. Així, en el text que donà lloc a l'error 29, quan el mallorquí afirma «com en la santa trinitat no sia distinció per essència ¿com pot lo Fill ésser incarnat e que·l Pare ni·l sant Esperit no sien?», ho refereix a l'Encarnació que tingué lloc de fet o a una encarnació possible. I de la mateixa manera, quan diu:

«En quant lo Fill és distinct del Pare e del sant Esperit personalment, pot ésser incarnat sens que ells no sien encarnats.»

28. Antoni Ramon PASQUAL, *Vindiciae Lullianae*, 4 vols., Avignon, Apud J. Garrigan, 1778, p. 231.

29. *Ibid.* 232.

30. *Ibidem*.

31. *Ibid.* 233.

Però la segona part de la solució:

«... en quant totes les tres persones són una essència, una natura, cové que·l Pare e·l sant Esperit sien enaixí verdaderament home per incarnació, com lo Fill»,

ho refereix solament a una possible encarnació.

El mateix podem dir del text que donà lloc a l'error 30:

«La unitat de la natura e essència divina fa estar egualment les tres persones home e deïtat»,

ho refereix també al cas que es realitzés una encarnació possible³².

El pare Pasqual ho demostra pel mateix títol de les qüestions: *De les qüestions de poder*, i ho il·lustra amb alguns exemples:

«Ramon, com la voluntat de Déu pusca voler moltes incarnacions per molts hòmens, ¿segueix-se per ço que elles sien, pus que la voluntat les pot amar?»³³

«Qüestió: Ramon, com lo poder divinal se pusca aitant estendre en incarnar per lo Pare e per lo sant Esperit, ¿per què lo Pare e·l sant Esperit no foren incarnats?»³⁴

«Qüestió: Ramon, pus que fi d'àngel fos més exalçada si Déus fos angelicat, ¿per què Déus no ha presa natura d'àngel?»³⁵

«Qüestió: Ramon, pus que major possibilitat està de moltes incarnacions que d'una tan solament, ¿per què poder e majoritat no estan raons a moltes incarnacions?»³⁶

És clar que aquestes qüestions suposen expressament una potestat absoluta respecte d'altres formes d'encarnació; per això conclou:

«Unde ipsaemet quaestiones eorumque solutiones aperte convincunt hic non tantum agi de Incarnatione, prout facta fuit, sed etiam prout ex absoluta potestate potuit Deus uniri cum humanitate.»³⁷

El pare Pasqual addueix la qüestió 380 com la més clara. Es tracta de la potestat absoluta segons la qual el Pare i l'Esperit Sant podrien encarnar-se; i es pregunta directament per què el Pare i l'Esperit Sant no s'encarnaren i sí el Fill. Ramon Llull resol així la qüestió:

«De part la creatura qui és filla per creació, fo mills proporcionat e dispost fill home

32. *Ibid.* 233-234.

33. LLULL, *Arbre: De l'arbre qüestionat. De les qüestions de les flors de l'arbre cristinal. De les qüestions de poder, voluntat e incarnació*, qüestió 370, p. 982.

34. *Ibid.*, qüestió 380, p. 983.

35. *Ibid.*, qüestió 386, p. 984.

36. *Ibid.*, qüestió 388, p. 984.

37. PASQUAL, *Vindiciae* II 233.

a ésser deïficat per incarnació del Fill de Déu, que per persona que no sia fill, com sia ço que enfre fill e fill haja major concordança segons espècie que enfre fill e no fill segons genre.»

Per això la qüestió 378, que donà lloc a l'error 29, té dos sentits. A la pregunta: «¿com pot lo Fill ésser incarnat e que'l Pare ni'l sant Esperit no sien encarnats?», correspon la primera part de la solució:

«En quant lo Fill és distinct del Pare e del sant Esperit personalment, pot ésser incarnat sens que ells no sien encarnats.»

Pasqual podrà dir:

«Cum incarnatio facta sit in Persona, seu unio humanitatis facta sit in Persona Verbi.»³⁸

Resposta que coincideix amb la doctrina dels teòlegs. Ara bé, la segona part de la solució:

«... mas en quant totes les tres persones són una essència, una natura, cové que'l Pare e'l sant Esperit sien enaixí verdaderament home per incarnació, com lo Fill»,

es refereix a la potestat absoluta segons la qual l'ésser diví o Déu, realitat comuna a les tres persones, s'hauria pogut encarnar.

Per tant, segons Pasqual, podem dir que l'ésser diví s'hauria pogut unir a la Humanitat. És aquesta una qüestió de poder o de possibilitat, però no *de facto*. De fet, es va encarnar solament el Fill, que és exactament el que diu Ramon Llull d'acord amb la doctrina de l'Església.

Antoni Ramon Pasqual aplica aquesta mateixa duplicitat de sentit a la qüestió 390: «Ramon, com lo Fill sia incarnat e no lo Pare ni'l sant Esperit...»; això és el «de facto». I «¿les tres persones divines, com poden ésser equalment home?» és un problema de possibilitat o poder «vi alterius incarnationis quae de potestate absoluta potest esse»³⁹.

Aquesta explicació lul·liana és conforme a la doctrina de molts teòlegs. Vegem-ne un exemple:

«Etiam circumscriptis per intellectum personalitatibus trium personarum, remanebit in intellectu una personalitas Dei, ut Judaei intelligunt: ad quam poterit terminari assumptio, sicut nunc dicimus eam terminari ad personam Verbi.»⁴⁰

38. *Ibid.* 234.

39. *Ibid.* 235.

40. TOMÁS D' AQUINO, *Tractatus de Incarnatione*, dins *Summa Theologiae* VIII, a cura de Niceto Alonso Perujo, Valentiae, Typographia Friderici Doménech, editoris, 1882, p. 71.

El cistercenc conclou que els textos lul·lians que han ocasionat els articles 29 i 30 d'Eimeric

«solum intelligantur ex contextu quoad incarnationem modo explicato potestate absoluta possibilem, non autem prout factam in Persona Filii Dei».

«... supponit Lullus tamquam certum et indubitatum, solum Filium esse, de facto, incarnatum, non vero Patrem et Spiritum Sanctum».

«... cum divina Persona solum possit dici et esse homo per hoc quod sit incarnata».

«... quia Pater et Spiritus Sanctus non fuerunt incarnati per incarnationem Filii, ut expresse docet Lullus in textibus notatis, ideo ob incarnationem Filii, Pater et Spiritus Sanctus non fuerunt homo, sicut non fuerunt incarnati»⁴¹.

Per demostrar que el foll mallorquí es troba plenament dintre de la teologia catòlica, el cistercenc recorre a la tretzena part de l'*Arbre de Ciència*, titulada *De l'arbre de Jesucrist*, que tracta de l'Encarnació; algunes afirmacions en podrien ser la síntesi:

«... és arbre en qui participa lo creador ab totes creatures, en quant són ajustades abdues les natures en unitat de persona»⁴².

«... e abdues les natures romanen distintes en una persona qui és Jesucrist»⁴³.

«... e-l Fill de Déu és fet home sobre cors de natura; e enaixí Jesucrist és una persona de dues natures»⁴⁴.

«... la deïtat, qui és Fill Déu, és assituada en la humanitat, no en quant és infinida, mas en quant és lo Fill Déu home termenat e finit e assituat sots certa figura, de la qual és enaixí vestit»⁴⁵.

«Així com la humanitat és home en la deïtat e és home per sa natura...»⁴⁶

Ramon Llull posa un exemple tret del *sensus communis*:

«Qüestió: Ramon, com lo Pare e-l Fill e-l sant Esperit sien una essència indivisible, lo Fill e la natura humana ¿com poden ésser en un assituament de persona?

Solució: L'enteniment del jutge entén en son judici veritat e la voluntat del jutge ama aquella veritat e açò mateix és de la memòria qui la membra; e sol 'effatus' pronuncia lo judici a aquells qui són defores, qui lo judici atenyen per manera d'oir sens que-l comun sen no és divisible.»⁴⁷

I Pasqual comenta:

41. PASQUAL, *Vindiciae* II 235.

42. *Arbre: De l'arbre de Jesucrist*, p. 745.

43. *Arbre: De les rails de l'arbre de Jesucrist*, p. 746.

44. *Arbre: Del tronc de l'arbre de Jesucrist*, p. 746.

45. *Arbre: De les fulles de l'arbre de Jesucrist. D'assituament*, p. 750.

46. *Arbre: De l'arbre qüestion. De les rails de l'arbre qüestion. De les qüestions de les rails de l'arbre cristinal*, qüestió 200, p. 850.

47. *Arbre: De les qüestions de les fulles. De les qüestions de les fulles de l'arbre de Jesucrist. De les qüestions de situs*, qüestió 535, p. 957.

«Hoc exemplo docet, quod sicut solus intellectus affatu exprimit Judicium, ad quod concurrunt memoria et voluntas, et ita quodammodo assituatur cum verbo seu locutione: ita solus Filius se assituat suo modo cum humanitate assumpta, non autem Pater et Spiritus Sanctus.

Nec dicas Lullum in textibus, ex quibus desumpti fuere praesentes articuli, innuere, quod licet Pater et Spiritus sanctus non sint incarnati, tamen sunt vere homo sicut Filius. Nam perpetua ejusdem Sententia, praecipue in *Arbore christianali* est quod sola incarnatio, seu assumptio humanitatis, est ratio cur Deus, seu Filius Dei sit homo.»⁴⁸

I conclou:

«In omnibus libris eadem traditur a Lullo Catholica Sententia; asserit enim de solo Filio quod est incarnatus, quod assumpsit humanitatem, et quod per incarnationem est homo; et est homo quia est incarnatus.»⁴⁹

En algunes obres, Llull demostra no únicament que es va encarnar el Fill, sinó que expressament ho nega del Pare i de l'Esperit Sant:

«Lo gentil demanà al crestià per què s'encarnà lo Fill e no s'encarnà lo Pare ne-l sanct Esperit. Lo crestià respòs:... quant a esguardament de natura, se covenc mills unitat de persona enfre Fill de Déu e fill d'home, que enfre home e paternitat, ne enfre home e sanct Esperit, per ço car generació se cové al Fill de Déu e al fill de l'home.»⁵⁰

Per això Pasqual podrà afirmar:

«Tantum autem abest a Lulli Sententia, Patrem et Spiritum Sanctum esse incarnatos et factos homines per Filii incarnationem, quin potius, licet fateatur Lullus eos potestate absoluta potuisse incarnari in distincta et propria humanitate, negat tamen hoc potuisse potestate ordinata... Constat autem semper negasse Patrem et Spiritum Sanctum esse incarnatos, et homines factos fuisse per incarnationem Filii.»⁵¹

Antoni Ramon Pasqual aconsella no pensar errònia aquella sentència «quae apparere videtur in aliquo particulari textu»⁵² i recorda aquesta norma:

«Optimae enim Crisis Regula est, sensum Auctoris desumendum esse ex repetitis potius assertionibus, quam ex aliqua singulari locutione.»⁵³

Pel que fa a la segona via d'argumentació, Pasqual demostra com tot el

48. PASQUAL, *Vindiciae* II 237.

49. *Ibid.* 238.

50. LLULL, *Llibre del gentil i dels tres savis* (OE I), Barcelona 1957: Llibre 3, *De fortitudo e gola*, p. 1107.

51. PASQUAL, *Vindiciae* II 240.

52. *Ibidem.*

53. *Ibidem.*

problema comença per l'omissió de la partícula *en* en la qüestió 378⁵⁴. Reconeix que en tots els exemplars llatins i catalans falta aquesta partícula. Únicament en la traducció espanyola d'Alfonso de Zepeda es va corregir i hom va posar *en*. Suposa que Eimeric veié el text sense aquesta partícula i, per tant, ho considerà un error teològic. Si en lloc de dir

«cové que·l Pare e·l sant Esperit sien enaixí verdaderament home per incarnació, com lo Fill»,

digués

«cové que·l Pare e·l sant Esperit sien enaixí verdaderament “en” home per incarnació, com lo Fill»,

no s'hauria originat aquesta polèmica.

Pasqual dóna la mateixa solució per a la qüestió 390. Si, en lloc de llegir

«la unitat de la natura e essència divina fa estar egualment les tres persones home»,

digués

«la unitat de la natura e essència divina fa estar egualment les tres persones *en* home»,

tot quedaria solucionat⁵⁵.

L'autor de *Vindiciae* es lamenta que de l'omissió d'aquesta sola partícula o de la negligència en el traductor es va originar aquesta dificultat. Si s'hagués corregit com féu Zepeda, ens hauríem estalviat l'article 29 i 30 d'Eimeric, i aquesta qüestió lul·liana hauria concordat literalment amb tota la tradició catòlica:

«Nemo curaverit usque huc eam imprimere per collationem cum vernaculis, prout fecisse videtur Zepeda in traductione et impressione Hispana; positis autem textibus prout exposuimus, nihil apparet calumniabile; cum enim natura divina eadem sit in Patre et Filio et Spiritu Sancto, et haec unita sit cum humanitate a Verbo assumpta, necesse est quod in dicta humanitate et in homine facto ex eadem humanitate sit divina natura, et consequenter etiam tres personae; non quod istae sint incarnatae, unitae cum humanitate, vel eam assumptas, sed quia natura divina, cum qua tres Personae sunt omnino idem, verissime est in humanitate unita et in illo homine, etiam ibi aequaliter sunt vere omnes tres Personae, quia aequaliter est una et eadem in ipsis natura divina.»⁵⁶

54. «Ostenditur in textibus notatis mendum irrepsisse ex omissione solius particulae “in”, vernacule “en”; qua posita, aptior est sensus et conformior contextui» (*ibid.* 243).

55. *Ibid.* 244.

56. *Ibidem.*

L'autor de *Vindiciae* acaba aquest bloc temàtic sobre la relació del Pare i de l'Esperit Sant amb la humanitat del Fill defensant Llull de l'article 31 d'Eimeric. La defensa de Pasqual es reduirà a demostrar:

«Humanitas Christi, non per unionem personalem cum Patre et Spiritu Sancto participat cum ipsis, sed pure ratione unionis cum natura divina, quae est eadem cum ipsis....»⁵⁷

L'acusació d'Eimeric, com hem dit abans, és treta dels *Proverbis de Ramon*, part 1, capítol 85, 9, p. 87, de l'edició de Salvador Galmés, on, com ja hem vist, Llull diu:

«En la persona de Déu Fill, prèr humana natura participació ab persona de Déu Pare e de Déu Sant Esperit.»

L'explicació de Pasqual és aquesta: l'assumpció acabada d'esmentar no s'ha de prendre activament sinó passivament, i ho demostra amb el núm. 2 del mateix capítol:

«Près la humana natura persona en quant fo divina persona.»⁵⁸

Per tal de provar que no es pot considerar un error, al·ludeix al núm. 8:

«En humana natura prèr divina persona participació ab tota creatura.»⁵⁹

I l'autor de *Vindiciae* comenta:

«Non quod cum omni creatura sit personaliter unita, sed quia humana natura sibi personaliter unita aliquid commune habet cum omni creatura.»⁶⁰

Idea que correspon amb altres afirmacions del mateix llibre lul·lià:

«Volc Déus ésser home per ço que participàs ab totes creatures.»⁶¹

«Per creació participa Déus ab totes creatures en obrant.»⁶²

«Per encarnació participa Déus ab totes creatures en estant.»⁶³

«Tramès lo Pare lo Fill ésser home per ço que participàs ab totes creatures.»⁶⁴

57. *Ibid.* 246.

58. LLULL, *Proverbis* 86.

59. *Ibid.* 87.

60. PASQUAL, *Vindiciae* II 246.

61. LLULL, *Proverbis*, part 1, capítol 35, 5, p. 41.

62. *Ibid.*, part 1, capítol 40, 1, p. 46.

63. *Ibid.*, part 1, capítol 40, 2, p. 46.

64. *Ibid.*, part 3, capítol 1, 5, p. 221.

Per tant, així com Déu participa amb totes les creatures, per la humanitat unida a ell personalment, sense que s'hagi d'unir amb totes les creatures,

«ita humanitas in Christo participat cum Patre et Spiritu Sancto, non quidem per unionem personalem cum ipsis, sed quia est unita cum Filio, ac proinde cum divina natura quae est una et eadem in Patre et Filio et Spiritu Sancto»⁶⁵.

A més de les argumentacions fins aquí explicades, Pasqual mira d'aclarir alguns malentesos que es podrien crear pel text de Llull o per la interpretació d'Eimeric.

En primer lloc, pensa que no ens hem d'estranyar de l'*hominem deitatum* de l'article 30 d'Eimeric. Seria més propi parlar de *Deum humanatum* que de *hominem deificatum*, d'acord amb la tradició teològica.

Encara que Llull no empra «home deificat» sinó «home e deïtat», aquesta expressió voldria dir:

«homo factus Deus in divino Suppositio [*sic*] per unionem divinae et humanae naturae in Persona divina: cum haec Christi constitutio... non sit per modum compositionis, sed per modum Deificationis et homificationis [*sic*]».⁶⁶

També intentarà d'explicar l'adverbi *aequaliter* del mateix article 30 d'Eimeric, que correspon a la qüestió 390 de les *Qüestions de les flors de l'arbre qüestionari* de l'*Arbre de la ciència*:

«La unitat de la natura e essència divina fa estar igualment les tres persones home e deïtat.»

Pasqual defensa que aquest *equalment* no vol dir absoluta igualtat. La igualtat es dona per raó de la naturalesa divina. Certament que la naturalesa divina està en aquella humanitat:

«... natura divina, cum qua tres Personae sunt omnino idem, verissime est in humanitate unita et in illo homine, etiam ibi aequaliter sunt vere omnes tres Personae, quia aequaliter est una et eadem in ipsis natura divina».⁶⁷

Ara bé,

«Filius vero quoad suum esse personale est unitus cum humanitate, et est factus homo: quod tamen non verificatur de Patre nec de Spiritu Sancto.»⁶⁸

65. PASQUAL, *Vindiciae* II 246.

66. *Ibid.* 242.

67. *Ibid.* 245.

68. *Ibidem.*

c) *El recurs als Pares*

Pel que fa a l'*hominem deitatum* de l'article 30 d'Eimeric, Pasqual addueix moltes citacions, sobretot del *De Fide orthodoxa* de sant Joan Damascè. Vegem-ne algunes:

«Quo fit, ut non hominem deitate donatum, sed Deum hominem factum dicamus.»⁶⁹

«Ipsum enim Verbum factum est caro, ut conceptum quidem de Virgine fuerit, Deus vero prodierit cum assumpta natura quam deificarat simul atque producta est.»⁷⁰

«Ipsa namque Dei Genitrix supra naturae leges rerum omnium factori suministrabat... ut assumptam humanitatem deitate donans homo ipse fieret cum interim unio, quae unita sunt, talia servaret qualia unita essent, hoc est non divinitatem solum sed etiam Christi humanitatem.»⁷¹

«Illud autem scire operae pretium est, quod Domini caro deificata sit, ejusdem deitatis consors, quin et Deus esse dicitur.»⁷²

«Caro autem Domini...non enim propria vi, sed ob unitum sibi Verbum divina patrabat.»⁷³

La conclusió de Pasqual és la següent: l'expressió *hominem deificatum* de l'article 30 d'Eimeric seria errònia si significués que l'home es fa ell mateix Déu, però no si acceptem l'home passivament deïficat, és a dir: Déu es va fer home. La síntesi que en fa és clara, concisa i precisa:

«Deus active incoepit esse homo, et homo passive incoepit esse Deus.»⁷⁴

Respecte a l'article 31 d'Eimeric, per a Pasqual la doctrina de Ramon concorda amb la doctrina dels Sants Pares de l'Església:

«Non ergo Patris neque Spiritus Sancti, illa quae solius Verbi est caro; quia Deo Verbo non est cum Patre et Spiritu Sancto unius personae communio secundum operationem quippe divinitatis communem, in qua est trinitas personarum. Sicut eam accepit Filius, sic accepit Pater et Spiritus Sanctus. Illum enim Filium qui secundum divinitatem naturaliter solus de solo natus est Patre. Ipsum utique secundum carnem naturaliter nasci decebat ex Virgine.»⁷⁵

Tornant al punt central d'aquest segon apartat: *qui es va encarnar?*, i sobre la interpretació d'Eimeric, Pasqual conclou que es tracta d'una «difformitas

69. JOAN DAMASCÈ, *De fide orthodoxa* (PG 94), París 1864, col. 987.

70. *Ibid.*, col. 1031.

71. *Ibidem*.

72. *Ibid.*, col. 1067.

73. *Ibid.*, col. 1070.

74. PASQUAL, *Vindiciae* II 243.

75. FULGENCI, *Contra Sermonem fastidiosi Ariani* (PL 65), París 1861, col. 523.

doctrinae cum aliis libris ejusdem auctoris» i que «nullibi inveniatur ille sensus».

Per a ell, el problema i la solució ideal seria la següent:

«... correctio autem ea tenenda, quae minus alterat ejusdem textus verba, et cohaeret cum ejusdem Auctoris trita doctrina: quod plene habetur ex additione voculae ,en' et latine ,in' quia sic nullatenus alia ejusdem textus verba alterantur et habetur sensus planus, obvius et omnino cohaerens cum Lulli perpetua doctrina»⁷⁶.

II. QUANTES PERSONES HI HA EN CRIST?

1. *Articles d'Eimeric*

Comencem recordant els articles d'Eimeric sobre el nombre de persones en Crist. Són aquests:

Article 32: «Quod tunc quando Filius Dei accepit humanam naturam, produxit personam hominem in sua Persona, sic in amando esse hominem, sicut produxit cum Patre Spiritum sanctum. In *Libro de septem arboribus*.»⁷⁷

Article 34: «Quod divina natura, quae est Filius Dei, voluit esse induta de humana natura, quae est Christus homo. In *Libro de septem arboribus*.»⁷⁸

En l'article 32, Eimeric sembla posar en boca de Llull una doctrina teològica que podria tenir, com veurem immediatament, dues interpretacions.

La primera interpretació entraria de ple en el problema trinitari: la producció d'una nova persona, la processió *ad intra*. La segona es referiria a les dues persones en Crist, als constitutius de l'Encarnació.

Eimeric agafa solament aquesta última interpretació: la cristològica. Segons aquesta, quan el Fill va prendre la naturalesa humana, va produir, en la seva persona, la persona home. Per tant, en Crist hi ha dues persones. Si el Fill de Déu produeix la persona home de la mateixa manera que va produir, amb el Pare, l'Esperit Sant, que és una persona distinta, la persona home és distinta de la persona del Fill.

Segons l'article 34, Llull diria que si la divina naturalesa, el Fill de Déu, fou revestida de la humana, Crist home, com que Crist home és supòsit i persona, el Fill de Déu va ser revestit d'una altra persona.

76. PASQUAL, *Vindiciae* II 245.

77. EIMERIC, *Directorium*, article 32, p. 191.

78. *Ibid.*, article 34.

El punt clau és: «humana natura, quae est Christus homo» formalment i com a supòsit.

Per tant, el Fill de Déu assumiria un supòsit-home, sentència reprovada pels teòlegs.

Coincidiria amb la doctrina nestoriana segons la qual les dues naturaleses, divina i humana, estarien juxtaposades més que veritablement unides. Segons Ciril, Nestori defensava que, en Crist, la humanitat i la divinitat estan unides solament pel vincle de l'amor. La humanitat de Crist seria solament temple de la divinitat.

Aquesta doctrina aniria en contra de la defensada per l'Església: una sola persona en dues naturaleses.

En definitiva, el problema plantejat és el següent: l'autor de *Vindiciae Lullianae* creu que

«quod praetendere videtur Eymericus, sensisse Lullum in his articulis est, in Christo esse duas Personas»⁷⁹.

Pasqual intentarà demostrar que

«una tantum est ex mente Lulli Persona in Christo»⁸⁰.

2. Resposta de Pasqual

a) El text lul·lià

Antoni Ramon Pasqual creu que el text que donà lloc a l'article 32 fou aquesta qüestió:

«Qüestió: Demanà l'ermità a nostra Dona si l'amor que la naturalesa divina ha a la humana produu persona.

Solució: Dix nostra Dona que com lo Fill de Déu prèns natura humana produí persona d'home en sa persona enaixí en amant ésser home, com produu ab lo Pare lo sant Esperit en amant si mateix ésser Fill de Déu Pare.»⁸¹

L'article 34 és tret de *L'arbre moral. De fe e esperança*:

«Fe és lum e testimoni del gran poder e de la gran humilitat e misericordia de Déu, car gran poder és aquell qui fa estar dues natures, ço és, divina natura e humana, una

79. PASQUAL, *Vindiciae* II 249.

80. *Ibidem*.

81. LLULL, *Arbre: De l'arbre qüestionat. Dels rams de l'arbre qüestionat. De les qüestions dels rams de l'arbre cristinal*, qüestió 177, p. 919.

persona qui és Jesucrist apellat; e gran humilitat és que la divina natura qui és Fill Déu, vulla ésser vestida de la humana natura qui és Crist home.»⁸²

b) *El context lul·lià*

Pel que fa a l'article 32, hem de fer notar la diferència de contingut entre el text català i l'edició llatina. La impressió que dóna, a primera vista, és que Eimeric va treballar sobre el text català i Pasqual sobre el llatí, un text llatí del qual ja s'havia eliminat allò que podia ésser motiu de polèmica. I més si tenim en compte aquesta afirmació del cistercenc:

«At praeterquam quod articulus 32 reperiri non potuit apud Lullum in *Arbore Scientiae*, cui illum attribuit Eimericus, licet eisdem verbis haberetur.»⁸³

Vegem la clara diferència entre el text català i l'edició llatina de Pere Posa⁸⁴:

Text català

«Demanà l'ermità a nostra Dona si l'amor que la natura divina ha a la humana produu persona.

Dix nostra Dona que com lo Fill de Déu prèns natura humana, produí persona d'home en sa persona enaixí en amant ésser home, com produu ab lo Pare lo sant Esperit en amant si mateix ésser Fill de Déu Pare.»

Text llatí

«Quaesitum est a Domina nostra utrum amor, quam habuit natura divina ad humanam, personam producat.

Domina nostra dixit quod in Incarnatione, natura divina humanitatem assumpsit, et non personam quoniam jam persona erat, et ideo personam assumere non indigebat.»

Quant al sentit de les dues proposicions, el dominic sembla haver-hi vist només els problemes cristològics. Com acabem de dir, de l'article 32 es dedueix que, per a l'inquisidor, Ramon Lull hauria suposat en Crist dues persones, és a dir, que afirmava el mateix que l'heretgia nestoriana. També de l'article 34 podem treure la mateixa conclusió: «cum Christus homo sit suppositum et Persona»⁸⁵.

Pasqual admet, seguint el discurs d'Eimeric, que «certum est Filium Dei, quando assumpsit humanam naturam factum fuisse hominem», i també que «ille homo est Persona in Persona Filii Dei», admet fins i tot «quod Filius pro-

82. *Arbre: De l'arbre moral. De les branques de l'arbre moral. De fe e esperança*, p. 644.

83. PASQUAL, *Vindiciae* II 249.

84. LLULL, *Arbor scientiae*, Barcelona, Pere Posa, 1505, p. 149.

85. PASQUAL, *Vindiciae* II 249.

duxit Personam hominem in sua Persona». Ara bé, en el que no està d'acord és amb la conclusió que sembla treure l'inquisidor, perquè «haec tamen locutio non indicat Personam distinctam». El que Pasqual conclou és:

«si ille homo productus Persona, esset Persona distincta, non in Persona Filii sed in seipso esset productus et factus Persona»⁸⁶.

Per tant, no és lícita la similitud o el paralelisme amb la producció que, amb el Pare, fa de l'Esperit Sant:

«sufficit enim quod, sicut Spiritus Sanctus est una Persona producta a duabus Personis, ita ille homo est una Persona ex duabus naturis»⁸⁷.

Encara que es trobin algunes expressions lul·lianes semblants a l'article 32 d'Eimeric, no se n'ha de treure la conclusió que ell en treu.

Pel que fa a l'article 34, l'autor de *Vindiciae* reconeix que

«reticendo tamen contextum, sensum objicit quodammodo confusum, qui obvius absque difficultate apparet tota littera considerata; nam fatetur Lullus puram et simplicem Doctrinam Catholicam de duplici natura et una Persona in Christo»⁸⁸.

Pasqual situa la qüestió. Pensa que Eimeric no troba dificultat en el fet que «naturam divinam esse indutam de humana natura», ni «quod dicatur de natura divina quod est Filius Dei», ni que «unio humanitatis immediate fuit ad Filium Dei». La dificultat està en el fet «quae est Christus homo».⁸⁹

La solució de Pasqual segueix aquest camí: la doctrina de Llull s'ha d'entendre en el sentit que, així com de la naturalesa divina es diu que és Fill de Déu, i això no s'ha d'entendre formalment sinó en quant el supòsit de la naturalesa divina és el Fill de Déu, de la mateixa manera, de la naturalesa humana es diu que és Crist home, no formalment sinó en quant el supòsit de la naturalesa humana és Crist home, supòsit que és l'únic del Fill de Déu. Ho assegura així:

«haec autem intelligentia unice est conformis textui Lulliano quia primo supponit duas naturas in Christo esse unam Personam utriusque naturae; et consequenter, dum dicit de divina, quod est Filius Dei, et de humana quod est Christus homo, intelligitur similiter concretive et suppositaliter, id est quod concretum et suppositum divinae est Filius Dei, et suppositum et concretum humanae est Christus homo, qui est eadem Persona utriusque naturae, quin ex hoc possit nec a longe deduci Filium Dei assumpsisse hominem, sed tantum humanitatem».⁹⁰

86. *Ibidem*.

87. *Ibid.* 250.

88. *Ibid.* 252.

89. *Ibidem*.

90. *Ibidem*.

Però l'argumentació fonamental és veure què diu el mateix Llull:

«Incarnació del Fill de Déu és ajustament de natura divina e humana en una persona.»⁹¹

«E abdues les natures romanen distintes en una persona qui és Jesucrist.»⁹²

«E enaixí Jesucrist és una persona de dues natures.»⁹³

«E de la natura divina e humana sia una persona, un supòsit.»⁹⁴

«Jesucrist no fo home homenificat en supòsit humà, mas en supòsit divinal.»⁹⁵

«Qüestió: És demanat si en Jesucrist ha dues persones, ço és saber, divina e humana.»

Solució: Jesucrist és un, e si fos en dues persones no fóra un, car fóra dues persones.»⁹⁶

A més, del text que donà lloc a l'article 34 no podem deduir, segons Pasqual, que Llull pensés que el Fill de Déu va assumir l'home, perquè quan tracta aquest tema ho nega expressament:

«Questio: Utrum haec propositio sit vera: Deus assumpsit hominem?

Solutio: Dixit Raymundus: quod homo sit suppositum constitutum ex anima et corpore per se existens, habens proprietatem et naturam generandi alium hominem, et sua essentia est humanitas, et esse suae et ipsius essentiae est homo, qui habet naturam generandi, essentia vero non; et ideo Deus assumpsit Humanitatem, et non hominem.»⁹⁷

«Sicut Deus non potuit assumere hominem, sed Humanitatem, ut Suppositum non assumeret suppositum, non assumpsit hominem, ut non essent duo supposita, sed unum, vel ut suppositum superveniens non esset diminutum et remissum; sed assumpsit Humanitatem, et in seipso fecit de ipsa et per ipsam existere Hominem.»⁹⁸

«En encarnació près Déus humanitat e no persona, car ja estava persona.»⁹⁹

Antoni Ramon Pasqual intenta solucionar la qüestió amb aquestes paraules de Llull:

«Et si dicis quod ambae Naturae non possunt esse una Persona, quia sunt distinctae:

91. LLULL, *Proverbis*, part 3, capítol 1, 1, p. 221.

92. *Arbre: De l'arbre de Jesucrist. De les raïls de l'arbre de Jesucrist* 746.

93. *Arbre: De l'arbre de Jesucrist. Del tronc de l'arbre de Jesucrist*, p. 746.

94. *Arbre: De l'arbre apostolical. De les flors de l'arbre apostolical. Dels set articles qui pertanyen a la humanitat. Que Jesucrist sia concebut de sant Esperit, a) Que Déus sia encarnat*, p. 704.

95. *Arbre: Que Jesucrist sia nat*, p. 707.

96. *Arbre: De l'arbre qüestionat. De les qüestions dels troncs. De les qüestions del tronc de l'arbre cristinal*, qüestió 132, p. 857.

97. LLULL, *Disputatio eremitaie et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum Magistri Petri Lombardi* (MOG, IV/4), Magúncia 1729: qüestio 101, 1, p. 89.

98. *Ibid.*, qüestio 95, 1, p. 83.

99. LLULL, *Proverbis*, part 1, capítol 85, 1, p. 86.

male dicis, quia quilibet homo est de multis naturis, hoc est, de anima et corpore, quae sunt differentes, et quilibet homo non est nisi una persona.»¹⁰⁰

Pasqual conclou així:

«Ex dictis plane constare videtur modum loquendi Lulli, dum de natura humana Christi dicit quod est homo, vel de ambabus Christi naturis quod sunt Jesus Christus, vel una Persona, etc. intelligi de ipsis personaliter vel in concreto, quia omnes istae locutiones principaliter tendunt ad ostendendam unam tantum in Christo Personam, contra Nestorianam haeresim.»¹⁰¹

c) *El recurs als Pares*

A l'hora de provar com a ortodoxa la doctrina de Llull, Pasqual acudeix a aquells qui

«asseruisse naturam divinam incarnatam assumpsisse carnem... ponentes unionem immediatam inter divinam et humanam naturam»

i a aquells

«qui hominem a Deo assumptum proferunt quin tamen duas personas asserere censendi sint».¹⁰²

Entre els primers:

«Cum Verbi naturam dicimus, Verbum ipsum significamus.»¹⁰³

Entre els segons:

«Neque enim hominem a Divinitate separamus, sed unum eumdemque profiteamur, prius quidem non hominem sed Deum et Filium unicum... in fine autem etiam hominem propter salutem nostram assumptum, carne passibilem.»¹⁰⁴

«Quamquam enim Deus et homo duae naturae sunt... non tamen duo Filii.»¹⁰⁵

L' autor de *Vindiciae* vol demostrar que el «Quae est Christus homo» no

100. LLULL, *Liber de quinque sapientibus* (MOG, II/3), Magúncia 1722: distinctio 2, caput 2, 7, p. 49.

101. PASQUAL, *Vindiciae* II 257.

102. *Ibid.* 253.

103. JOAN DAMASCÈ, *Orthodoxa*, liber 1, caput 6, col. 1007.

104. GREGORI NAZIANZÈ, *Epistola 1 ad Cledonium* (PG 37), Paris 1862, col. 178.

105. *Ibid.*, col. 179.

coincideix amb la doctrina de Wiclef i Huss condemnada pel Concili de Constança, sessions 12 i 15, perquè aquests pensaven que ambdues natures «sigillatim et divisim» eren Crist. I conclou:

«Dum dicit naturam humanam esse Christum hominem, non loqui de ipsa divisim et sigillatim, sed simul cum divina natura, cum praemiserit ambas esse unam Personam.»¹⁰⁶

El genuí sentit lul·lià és, per tant, el que li donen els Sants Pares:

«Verbum igitur Dei... suscepit hominem, seque et illum fecit unum Jesum Christum.»¹⁰⁷

«Hac porro ratione, Verbum caro factum est sine ulla conversione; caroque item Verbum citra mutationem, et Deus, homo. Deus enim est Verbum, et homo, Deus, ob hypostaticam unionem.»¹⁰⁸

«In Christo Deus est persona, et homo est persona, nec tamen duae sed una persona; non enim est alius Deus, alius homo in Christo, quamvis aliud sit Deus, aliud homo, sed ipse est Deus qui et homo.»¹⁰⁹

De tots aquests testimonis se segueix que

«... in Christo esse Personam humanam, Personam hominem, Personam hominis, humanitatis, carnis, humanae naturae, et hanc constitutam, efformatam, sive productam in Persona Filii Dei; et quod Persona Filii seipsam produxit, fecit, et efformavit hominem, et personam hominis seu carnis; quae quidem locutiones coincidunt cum praesenti articulo quin tamen ex ipsis inferantur duae in Christo Personae; quia asserendo Personam humanam vel hominis in Christo, non ex eo affirmatur eam esse distinctam a divina; cum eadem Persona recte debeat dici Persona divina et Persona humana, seu persona homo; cum Persona homo sit producta, et non nisi in Persona Filii Dei»¹¹⁰.

La conclusió de Pasqual és aquesta:

«ideo Filius Dei per carnis assumptionem produxit Personam hominem in sua Persona, et propterea non fuerunt duae, sed una Persona»¹¹¹.

106. PASQUAL, *Vindiciae* II 254.

107. AGUSTÍ, *Epistola III ad Volusianum* (PL 33), Paris 1861, col. 520.

108. JOAN DAMASCÈ, *Orthodoxa*, liber 3, caput 11, col. 1023.

109. ANSELM, *De fide*, caput 6, col. 278.

110. PASQUAL, *Vindiciae* II 251.

111. *Ibid.* 252.

III. REPUGNÀNCIA DE LA NATURALESA HUMANA A L'ENCARNACIÓ?

1. *Article d'Eimeric*

Article 36: «Quod si humana natura potuisset se elongare a divina natura, et eam fugere, ut non incarnaret se in ea, fecisset. Sed natura divina accessit ad humanam naturam et incarnavit se in illa. In *Libro contemplationum*.»¹¹²

Sembla que l'acusació podria ser aquesta: la naturalesa divina s'encarnà d'una manera anormal, violenta, en la humana.

Significa la negació de la summa concordança, adhesió i amor de la humanitat de Crist a la Divinitat. Seria molt difícil la unió de les dues naturaleses en una sola persona. Les dues naturaleses serien dos compartiments separats, sense possibilitat de comunicació íntima.

Aquesta tesi que Eimeric suposa en Llull seria una conseqüència, en pla radical, del sentit platònic i de la concepció pessimista del món material.

Aniria contra la tesi catòlica que ensenya que el Fill de Déu va incorporar la criatura a la seva eterna existència divina.

2. *Resposta de Pasqual*

a) *El text lul·lià*

El text que donà lloc a l'article fou aquest:

«Si natura humana, Sényer, hagués poder que-s lunyàs de vós e que-us fugís per tal que no us encarnàssets en ella, bé ho feera, car sa natura li ho condona per raó de sa frevoltat e de sa mesquinea; mas la vostra natura divina, qui és font de tots béns e és força sobre totes forces, s'acostà a natura humana e encarnà's en ella.»¹¹³

b) *El context lul·lià*

La interpretació del defensor del lul·lisme serà aquesta:

«Lullus hanc fugam et elongationem a divina natura intelligit tantum de communi humana natura, non de Christi humanitate.»¹¹⁴

112. EIMERIC, *Directorium*, article 36, p. 191.

113. LLULL, *Contemplació*, capítol 61, 8, p. 230.

114. PASQUAL, *Vindiciae* II 334.

Primera argumentació de Pasqual: pel contingut d'aquest capítol i dels immediatament anterior i posterior que parlen de la «recreació» de «l'humà linatge».

Els mateixos títols en són una mostra:

«Capítol 60: Com pertany a nostre senyor Déu, segons la sua bonea, que sia recreador.»

«Capítol 61: Com per Encarnació divina fo delit pecat original.»

«Capítol 62: Com l'humà linatge fo recreat per la sancta Passió de Jesucrist.»

Com diu Pasqual:

«Clare intelligitur hic non agi de individua humana natura Christi, sed de generali hominum natura, seu genere humano per Christum recreato.»¹¹⁵

Per tant, Llull parla d'aquella naturalesa que fou «recreada» per la Passió de Crist, i no de la naturalesa humana de Crist que no va ser «recreada» sinó que per ella es «recreà» el gènere humà.¹¹⁶

Pasqual contesta a una possible dificultat: parla Llull de la naturalesa humana que la divina va unir-se a si mateixa? Diguem que solament la naturalesa humana individual de Crist es va unir físicament i immediatament a Déu. I encara que es pugui dir que, mitjançant ella, tota la naturalesa humana va quedar unida a Déu, un motiu d'unir-se la naturalesa divina a la humana fou perquè «reebés recreació». I és clar que la de Crist no necessitava ser «recreada». En tot cas, si s'hagués referit a la naturalesa humana individual de Crist

«illa fuga non esset intelligenda ex aversione et repugnantia, sed ex humilitate ratione propriae parvitatatis»¹¹⁷.

En segon lloc, pel context d'aquests capítols, Pasqual demostra que la repugnància a unir-se no es referia a la humanitat de Crist. Quan Llull parla de la naturalesa humana en general, parla

«de la gran viltat e de la gran mesquinea en què caec per raó del pecat d'Adam»¹¹⁸.

Quan parla de la humanitat de Crist, el discurs va per un altre camí:

«Enaixí com vós ennobleís e honràs e engranís la humanitat que presés individuena, per ço com l'ajustàs ab la deïtat...»¹¹⁹

115. *Ibid.* 334.

116. *Ibid.* 335.

117. *Ibidem.*

118. LLULL, *Contemplació*, capítol 61, 1, p. 229.

Una altra via d'argumentació: en aquests capítols, quan Llull es refereix a la naturalesa humana de Crist empra la paraula *humanitat*:

«la humanitat qui és en vós»¹²¹.

«en vostra humanitat»¹²¹.

«divinal ajustament qui fo fet de vostra deïtat ab la humanitat»¹²².

«Vós qui sots unit de deïtat e d'humanitat.»¹²³

I, quan parla de la naturalesa humana, empra o bé *humana linatge* o bé *natura humana*:

«Loat siats vós e colt e servit per tots temps, car vós havets recreat l'humana linatge ab la vostra sang preciosa.»¹²⁴

«fos tret lo pus greu pecat e-l pus pregon de la natura humana»¹²⁵.

«fo la humana natura recreada»¹²⁶.

«qui vingués recrear l'humana linatge»¹²⁷.

En el text que donà lloc a l'article 36 d'Eimeric llegim: «Si humana natura...» Per tant, no es refereix a la humanitat de Crist.

Pasqual encara aporta més proves. El mateix *Llibre de contemplació* mostra la concordança entre la humanitat i la divinitat de Crist:

«Si-l bo eixert qui és empeltat en lo mal arbre ha vertut e propietat d'alterar lo fruit en bon [*sic*] natura e en dolça, ¡quant més, doncs, Sényer, la sancta divinal essència purificà e mundà la natura humana de pecat, per raó de l'ajustament que fo en ella!»¹²⁸

«Com la vostra humana natura, Sényer, haja prèls lo major e-l pus noble honrament que nulla creatura pogués anc reebre en ço que és una cosa ab la vostra deïtat...»¹²⁹

El capítol 270 es titula *Com és tractat de l'amor qui és enfre la natura divina e la natura humana en nostre senyor Jesucrist*. Diu:

«... la mia ànima no pot membrar ni entendre ni amar l'amor que la vostra natura humana ha a la natura divina»¹³⁰.

119. *Ibid.*, capítol 61, 19, p. 230.

120. *Ibid.*, capítol 60, 13, p. 228.

121. *Ibid.*, capítol 60, 14, p. 228.

122. *Ibid.*, capítol 61, 16, p. 230.

123. *Ibid.*, capítol 62, 11, p. 232.

124. *Ibid.*, capítol 60, 19, p. 228.

125. *Ibid.*, capítol 60, 20, p. 229.

126. *Ibid.*, capítol 61, 16, p. 230.

127. *Ibid.*, capítol 62, 1, p. 231.

128. *Ibid.*, capítol 61, 17, p. 230.

129. *Ibid.*, capítol 195, 21, p. 575.

130. *Ibid.*, capítol 270, 8, p. 825.

«... tan gran com és lo sant acostament e la santa unió qui és enfre vostra deïtat e la vostra humanitat»¹³¹.

Finalment, al·ludeix a altres llibres del mateix Ramon Llull:

«... et quia major et nobilior concordantia et participatio, quae potest esse inter Deum et suum effectum; et etiam finis totius Universi, potest esse per Unionem Divinae et humanae Naturae»¹³².

«Qüestió: És demanat si la natura humana de Jesucrist se poria partir de la divina.

Solució: Enaixí com la humana natura no elec sa deïficació, no poria elegir separació de deïficació.»¹³³

«Divina Natura se potuerit conjungere Humanae Naturae quae non est ei contraria.»¹³⁴

c) *El recurs als Pares*

L'opinió del cistercenc és que Llull volia dir exactament el que digué l'autor de la Carta als Hebreus:

«Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit.»¹³⁵

Pasqual, en el recurs als Pares, sense sortir d'Hebreus 2,16, fa al·lusió a aquells comentaris que posen en relleu el fet de prendre el Fill de Déu la naturalesa humana i, alhora, el procés d'allunyament de Déu en què es trobava «l'humana linatge»:

«Quare dixit: apprehendit? Quia nos quasi recedentes ab eo et longe fugientes insecutus apprehendit, et in unam personam nostrae fragilitatis naturam sibi contemperavit.»¹³⁶

«Cur autem non dixit “suscepit”, sed usus est hac dictione “apprehendit”? A metaphora eorum qui persequuntur aversos, et omnia faciunt ut fugientes comprehendant, et resilientes apprehendant. Ab ipso enim fugientem humanam naturam et procul fugientem, ipse persequutus, comprehendit.»¹³⁷

131. *Ibid.*, capítol 270, 15, p. 826.

132. LLULL, *Sententiarum*, quaestio 98, 3, p. 86.

133. *Arbre: De l'arbre qüestionnal. De les qüestions dels troncs. De les qüestions del tronc de l'arbre cristinal*, qüestió 140, p. 858.

134. LLULL, *Disputatio Raymundi christiani et Hamar saraceni* (MOG, IV/7), Magúncia 1729: pars 2, caput 3, 3, p. 16.

135. He 2,16.

136. AMBRÓS, *D. Ambrosii episcopi Mediolanensis commentarii in omnes Divi Pauli Epistolas, ex restitutione Desideri Erasmi Rotterodami diligenter recogniti*, Antuerpiae, Apud Joannem Steelsius, 1540, p. 365.

137. JOAN CRISÒSTOM, *Homiliae XXXIV in Epistolam ad Hebreos* (PG 63), Paris 1862: *Homilia* 5, col. 46.

«Signanter vero dicit “Apprehendit” quia illud proprie dicitur apprehendi quod fugit. Non solum autem ipsa natura fugiebat a Deo, sed etiam ipsi filii Abrahae.»¹³⁸

I conclou:

«Sufficienter enim constat Beatum Lullum, numquam sensisse in humanitate Christi fuisse ullam oppositionem et repugnantiam unioni cum divina natura.»¹³⁹

IV. LA NATURESA HUMANA ES CONVERTÍ EN LA DIVINA?

1. Article d'Eimeric

Article 43: «Quod inter Verbum divinum et animam, quam assumpsit, est magna concordia per conjunctionem et unionem, et ita magna, quod Verbum est anima et homo, et homo est Verbum cum omnibus partibus suis, et Verbum convertitur cum anima. In *Libro super I Sent*, q. 7.»¹⁴⁰

Sembla que el que Eimeric volia posar en relleu és que les dues natures, entrant en una composició o amalgama, haurien format un *tertium quid*. Segons aquesta visió, Ramon Llull no defensaria la unió sinó la fusió o mescla, l'absorció de la naturalesa humana per part de la divina, la plena identitat Verb-ànima-home.

D'aquesta manera, la naturalesa humana es convertiria en la divina i quedaria eliminada: Crist no seria home.

Si l'acusació respongués a la realitat, Ramon Llull no hauria tingut en compte que la unió resideix en allò en què concorden: el supòsit, la persona; i no allò en què difereixen: les naturaleses.

Tampoc no hauria tingut en compte que la humanitat constitueix una naturalesa concreta, individual i completa, i no pas una naturalesa abreujada, ja que la naturalesa humana, en ser assumida pel Verb, no perd la seva entitat, no li podem negar la seva realitat; és a dir, la naturalesa humana no és un vestit del Verb, sinó que està realment en ell, com la divina.

Aquesta proposició, en cas d'ésser vertadera, aniria contra la humanitat plena de Jesús professada pel Concili de Calcedònia, quan ensenya que cada una de les dues naturaleses ha conservat la manera d'ésser pròpia, trobant-se l'una amb l'altra en una sola persona. Per tant, la naturalesa humana no es troba mesclada sinó hipostasiada en la persona del Verb, quedant clara la integritat de les dues naturaleses i la realitat de la unió.

138. TOMÀS D'AQUINO, *Super epistolam Sancti Pauli Apostoli ad Hebraeos*, dins *In omnes Sancti Pauli Apostoli Epistolas, commentaria* I, Augustae Taurinorum, Marietti, 1917, p. 322.

139. PASQUAL, *Vindiciae* II 338.

140. EIMERIC, *Directorium*, article 43, p. 192.

Segons l'autor de *Vindiciae*, el que Eimeric pretén és demostrar que Llull caigué en l'heretgia d'Eutiques, segons la qual la naturalesa humana es convertí en la divina. Podria semblar també que Llull fou un precedent de Jan Hus, la proposició 4 del qual: «*Duae naturae, Divinitas et Humanitas, sunt unus Christus*», fou condemnada en la sessió 115 del Concili de Constança.

2. Resposta de Pasqual

a) *El text lul·lià*

Antoni Ramon Pasqual diu que no existeix el text exacte del qual Eimeric va treure aquest article. Però sembla ser tret de la qüestió 109 del llibre a què al·ludeix l'inquisidor:

«Item dixit quod inter Divinum Verbum et Animam, quam assumpsit, sit magna Differentia; cum Verbum sit Infinitum, et Anima sit finita; sed inter ipsos est magna Concordia per Conjunctionem et Unionem, et ita magna, quod Verbum sit Anima et Homo, et Homo cum omnibus suis partibus sit Verbum.»¹⁴¹

b) *El context lul·lià*

La interpretació de Pasqual és aquesta:

«Lullus docet, quod Verbum ‚personaliter‘ est anima et homo, et homo cum partibus suis personaliter est Verbum: non per identitatem, sed per unionem Personae.»¹⁴²

«Verbum et anima aliaeque partes humanitatis in Christo non identificantur, confunduntur vel convertuntur ad invicem, ex sensu Lulli, sed unice Verbum est unum et idem ac suppositum earum.»¹⁴³

Pasqual fa alguns aclariments. Si Eimeric no hagués callat algunes paraules de Llull, no hi hauria hagut lloc a la sospita d'error. Vegem el text de l'un i de l'altre:

Llull	Eimeric
«Quod inter Divinum Verbum et Animam, quam assumpsit, ... est magna Concordia per Conjunctionem	«Quod inter Verbum divinum et animam, quam assumpsit, est magna concordia per conjunctionem

141. LLULL, *Sententiarum*, quaestio 109, 2, p. 95.

142. PASQUAL, *Vindiciae* II 377.

143. *Ibid.* 378.

et Unionem, et ita magna
quod Verbum sit Anima et
Homo, et Homo, cum omnibus
suis partibus, sit Verbum.»

et unionem, et ita magna
quod Verbum est anima et
homo, et homo est Verbum
cum omnibus partibus suis,
et Verbum convertitur cum anima.»

La frase corresponent als punts suspensius, omesa per Eimeric, diu:

«sit magna Differentia; cum Verbum sit Infinitum, et Anima sit finita».

D'acord amb el text del mallorquí,

«supposita naturarum differentia, esse nequit earum confusio, neque unius in aliam conversio, cum haec absorbeat earum differentiam»¹⁴⁴.

En tot cas, tampoc no és cap obstacle per a l'ortodòxia lul·liana, segons Pasqual, el fet que es doni una certa conversió. Els catòlics admeten una doble conversió:

«Una qua unum convertitur in aliud desinendo esse quod erat; alia, qua unum convertitur cum altero, quae est conversio praedicabilitatis, quatenus unum de alio mutuo praedicatur.»¹⁴⁵

La primera queda descartada en Crist per la «magna Differentia inter Verbum et Animam». Llull admet, amb tota la tradició catòlica, la conversió de predicabilitat: «el Verb és home» i «l'home és el Verb», tenen el mateix supòsit¹⁴⁶.

Pasqual conclou amb Llull:

144. *Ibid.* 380.

145. *Ibidem.*

146. *Ibid.*, p. 381. Aquí hauríem de recordar la doctrina de la «Communicatio idiomatum»: «Les théologiens appellent "idiome" ce qui appartient en propre, "à une nature", et que l'on peut attribuer "au sujet" possédant cette nature.

Or, en Notre-Seigneur Jésus-Christ, il y a deux natures en un seul sujet, la nature divine et la nature humaine, possédées toutes deux par le Verbe incarné. A ce seul sujet, au Verbe incarné, on peut donc rapporter indifféremment les propriétés de chacune des deux natures. Et, parce que, en Jésus-Christ, ce n'est pas un autre qui est Dieu, un autre qui est homme, tout ce qui est vrai du Christ, dénommé en fonction d'une nature, est donc aussi vrai de lui, dénommé en fonction de l'autre nature.

C'est ce qu'on appelle la communication des idiomes, laquelle, on le voit, ne peut avoir lieu que dans l'ineffable mystère de l'incarnation.

Le fondement objectif de la communication des idiomes est l'union hypostatique» [A. MICHEL, *Communication des Idiomes* (DTC 7, I), Paris, 1927, col. 595].

«Et ideo conversio Verbi et Hominis stat in Concordia et non in Differentia.»¹⁴⁷

És a dir, la conversió consisteix en allò en què concorden: el supòsit o persona; no en allò en què difereixen, és a dir, en les natures:

«Unde sequitur, quod ratione Differentiae Divinae Naturae, Anima Christi non comprehendat Verbum sibi unitum; quia, si ipsum comprehenderet esset conversio in Differentia in tantum quod Differentia esset annihilata; quod est impossibile.»¹⁴⁸

La conversió no es dóna entre el Verb i l'ànima entesa en abstracte sinó en concret. El sentit que dóna Llull no és que la humanitat o l'ànima de Crist es convertís en la divinitat, que és el que deia Eutiques, sinó solament que en Crist hi hagué conversió entre Déu i l'home, és a dir, entre el supòsit diví i humà, romanent la diferència.¹⁴⁹

Pasqual addueix textos lul·lians. Vegem-ne alguns:

«ita tamen, quod in ipsa Persona Deitas et Humanitas remaneant distinctae»¹⁵⁰.

«Si in Christo essent, conversae' duae Naturae... sequerentur multa inconvenientia...: item Summa Bonitas et infima converterentur... et Creator et creatura...: ergo in Christo non convertuntur' Naturae et Filiationes, nec una Essentia consumitur, et alia conservatur' cum Christus sit Verus Deus per Deitatem et Verus Homo per Humanitatem.»¹⁵¹

Quan parla de l'Encarnació, Llull sempre suposa i demostra dues natures distintes i una persona en Crist, i per això hi ha una conversió entre Déu i l'home, de tal manera que Déu és home i l'home és Déu:

«Dixit Latinus Nestorino: Amice, sicut Pater et Filius et Sanctus Spiritus sunt unum, hoc est unus Deus, una substantia per Essentiam, ita in Incarnatione Natura divina et humana sunt unus Christus per unicam Personam.»¹⁵²

«Simili modo est in Incarnatione, quoniam conversio Naturae divinae et humanae est in unitate Personae; et differentia ambarum remanet, in quantum una Natura non est alia: et hoc, per quod Deus est Homo, et Homo est Deus, est per conversionem, quam ambae Naturae habent in unitate Personae.»¹⁵³

«Conversio est enim in tali praedicatione, scilicet, quod Deus sit Homo et Homo Deus, Deo remanente Deo, et Homine remanente Homine.»¹⁵⁴

147. LLULL, *Sententiarum*, quaestio 109, 2, p. 95.

148. *Ibidem*.

149. PASQUAL, *Vindiciae* II 383.

150. LLULL, *Sententiarum*, quaestio 98, 1, p. 85.

151. *Ibid.*, quaestio 104, 3, p. 91.

152. LLULL, *Quinque*, pars 2, ratio 9, p. 23.

153. *Ibid.*, pars 3, ratio 1, p. 25.

154. *Ibid.*, pars 3, ratio 8, p. 29.

Ramon Llull no solament afirma la diferència de naturaleses en Crist, sinó que també explica el perquè i quin tipus de conversió es dóna. El perquè és el fet que ambdues natures són una mateixa persona, i el tipus, com ja hem dit abans, és una conversió de predicabilitat entre les naturaleses en concret o en supòsit, no entre les naturaleses en abstracte, que romanen distintes; aquestes es converteixen no absolutament sinó personalment o en la unitat de la persona¹⁵⁵. Aquesta seria la doctrina que Llull defensa sempre:

«Axí lo cors e la ànima de Jhesu Crist sab e entén ab lo Fill de Déu, ab lo qual és un supòsit.»¹⁵⁶

«In Incarnatione Filii Dei non fit transmutatio Naturae Divinae in Humanam, nec Naturae Humanae in Divinam; quia si fieret, Jesus non posset esse Deus et Homo.»¹⁵⁷

«Enaixí volets vós, Sényer, ésser Déus et home ensems, enaixí que la divinal natura no-s mut ni-s canviu [*sic*] en natura humana, ni la natura humana no-s mut ni-s camiu [*sic*] en natura divina.»¹⁵⁸

«Car jafós ço que la vostra natura divina s'ajustàs ab la natura humana, per tot açò la vostra deïtat no-s moc ni-s camia en natura, enans és aquella que s'era, enans que s'encarnàs la persona del Fill ab la natura humana.»¹⁵⁹

«Qüestió: Ramon, Jesucrist ama en quant Déu e ama en quant home. Aquests dos amars ¿són diferents o són un amar?

Solució: Són un amar en quant una és la persona, e són dos amars en quant són dues les natures.»¹⁶⁰

Pasqual creu haver demostrat que, en Llull, queda clara la distinció de naturaleses en Crist i que la conversió, o mútua predicació, es refereix solament a les naturaleses en concret i Persona. Acudeix a la comparació font:

«Sicut dum in Evangelio Joannis, capite 1, dicitur: "Verbum caro factum est", non intelligitur quod Verbum sit mutatum in carnem, vel identificatum cum carne, sed quod sibi univerit carnem et factum sit suppositum carnis, et sic Verbum est caro, non sumpta carne in abstracto, sed in concreto.»¹⁶¹

c) *El recurs als Pares*

Pasqual subratlla que la doctrina lul·liana coincideix amb la tradició catòlica:

155. PASQUAL, *Vindiciae* II 385.

156. LLULL, *Llibre de demostracions* (ORL XV), Palma de Mallorca 1930: llibre 4, capítol 3, p. 425.

157. LLULL, *De Deo*, pars 2, questio 4, 4, p. 28.

158. LLULL, *Contemplació*, capítol 65, 3, p. 238.

159. *Ibid.*, capítol 54, 22, p. 215.

160. LLULL, *Arbre: De l'arbre qüestionat. De les qüestions de les flors. De les qüestions de les flors de l'arbre cristinal. De les qüestions de diferència, començament e incarnació*, qüestió 496, p. 990.

161. PASQUAL, *Vindiciae* II 386.

«Nam et duae naturae unus Christus est, et unus Christus duae naturae.»¹⁶²

«Cur autem inconueniens aut impossibile videatur, ut Verbum et caro atque anima unus Jesus Christus, et unus Dei hominisque sit Filius, si caro et anima, quae dissimilium naturarum sunt, unam faciunt etiam sine Verbi Incarnatione personam; cum multo facilius sit, ut hanc unitatem sui atque hominis Deitatis praestet potestas, quam ut eam in substantiis suis obtineat solius humanitatis infirmitas?»¹⁶³

«Ita in Christo una Persona est plures naturae, et plures naturae sunt una Persona.»¹⁶⁴

«Et attende, quod sicut in illa singulari divinitate Trinitas est in Personis, unitas in substantia: sic in ista speciali commixtione Trinitas est in substantiis, in persona unitas; et sicut ibi personae non scindunt unitatem, unitas non minuit Trinitatem; ita et hic persona non confundit substantias, nec substantiae ipsae Personae dissipant unitatem. Summa illa Trinitas hanc nobis exhibuit Trinitatem, opus mirabile, opus singulare inter omnia et super omnia opera sua. Verbum enim et anima et caro in unam convenire Personam, et haec tria unum, et hoc unum tria, non confusione substantiae sed unitate Personae.»¹⁶⁵

Per tant, segons el cistercenc mallorquí, no es pot fer coincidir Llull amb les proposicions condemnades de Wicleff i Hus. Llull fa sempre distinció entre les naturaleses i assegura que la unió es refereix únicament a la persona. L'únic Jesús era autèntic Déu i autèntic home.

CONCLUSIONS

Eimeric, inquisidor de la Corona d'Aragó, personifica les dificultats que hagué de superar el lul·lisme ja des dels seus primers moments. El seu atac tingué lloc cinquanta anys després de la mort de mestre Ramon i durà fins a 1392. Amb aquestes dates a les mans, podem dir que, a casa nostra, el lul·lisme quedà obstaculitzat en el seu desenvolupament ja en el seu mateix naixement.

Diguem que l'inquisidor és fidel, en general, al text lul·lià, però no podem dir que sigui fidel al context, ni menys encara al sistema i al pensament.

Pel que fa al nostre treball, Eimeric pensa que Llull defensa aquests errors:

1. Es va encarnar no solament el Fill, sinó també el Pare i l'Esperit Sant.
2. En Crist hi ha dues persones. Llull cauria en l'heretgia de Nestori. Les dues naturaleses no estarien unides sinó juxtaposades.
3. La naturalesa divina s'encarnà d'una manera violenta en la humana. No hi ha concordança ni comunió íntima entre les dues naturaleses.
4. La naturalesa humana es convertí en la divina i quedà eliminada. Crist no és home.

162. JOAN DAMASCÈ, *Orthodoxa*, liber 3, caput 19, col. 1079.

163. LLEÓ I, *Epistola II ad Julianum* (PL 54), Paris 1846, col. 807.

164. ANSELM, *De fide*, caput 6, col. 278.

165. BERNAT, *Sermo III in Vigilia Nativitatis Domini* (PL 183), Paris 1862, col. 98.

Pasqual representa la defensa aferrissada de la doctrina lul·liana. L'escola lul·lista havia viscut la seva màxima esplendor en el segle XVII, amb l'Estudi General de Mallorca i les càtedres de filosofia i teologia lul·listes. En el XVIII apareix una nova agressivitat contra Llull i apareixen també, en defensa seva, els quatre volums de les *Vindiciae Lullianae*, en els quals el cistercenc mallorquí s'enfronta amb els suposats, per Eimeric, errors lul·lians. Però amb Pasqual es tanca l'etapa del lul·lisme viu, del lul·lisme com a filosofia i teologia vàlida. Prova de la no oficialitat és aquesta nota encolada en el primer volum de *Vindiciae*:

«Se permite la venta y el uso de esta obra, aunque impresa fuera del Reyno, por consideración a que no padescan su Autor los perjuicios que se le ocasionarían de prohibirse su despacho; pero de esta equidad no se deve sacar otro crédito y autoridad para la Doctrina Luliana que la que antes tenía, quedando sujetas a calificación qualesquiera proposiciones que la merescan.»

Pasqual simbolitza l'estructura mental del Barroc, època en què la Corona s'havia posat de part del lul·lisme. Amb la Il·lustració s'acaba aquesta època i protagonitzaran el món de la filosofia i teologia els tomistes.

En algun moment de la que hem anomenat polèmica Eimeric-Pasqual, s'ha de tenir en compte el problema de crítica textual. Concretament, en el text de l'*Arbre de ciència*, que donarà lloc al suposat error 32 sobre les dues persones en Crist, Pasqual argumenta contra Eimeric amb la traducció llatina, de la qual ja s'havien eliminat aquells fragments que podien semblar poc clars respecte a l'ortodòxia lul·liana. En aquest cas, el dominic havia tingut al davant el text català, cosa que esdevingué moltes vegades, com ho proven els autògrafs anotats en el manuscrit del *Llibre de Contemplació* de Milà, en què l'inquisidor rubrica els seus comentaris amb les paraules escrites «manu propria».

Hem dit que Eimeric és fidel al text. En algun cas, però, concretament en el suposat error 43, tret de la qüestió 109 de la *Disputatio eremitae et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum...*, elimina tota una frase del text lul·lià que és fonamental per al seu sentit.

Penso que Eimeric judicava l'exposició lul·liana amb ulls no lul·lians i no tingué en compte que Ramon Llull era un convers que volia convertir, i que més que una pura informació intel·lectual era foc i passió apostòlica.

Tampoc no tingué en compte que era fonamentalment polemista i que feia teologia apologetica i popular. El mateix Llull ho afirma i ho demostra amb exemples. Llull no era un teòleg de laboratori. Solament hom pot entendre Llull des de la seva perspectiva de fer intel·ligibles els dogmes de la fe catòlica, especialment el de la Trinitat i Encarnació, als jueus i musulmans per tal de convertir-los a la nostra fe.

No li perdonà que fos autodidacte i que no dominés, per tant, aquelles subtileses que són pròpies d'una escola. Llull emprava, si considerem tot el que hem anat dient, un mitjà molt personal d'expressió. Així ho entengué el mateix Gerson en dir que Llull tenia una manera diferent de fer teologia i filosofia.

No oblidem tampoc que la doctrina del mallorquí pertanyia a un corrent més aviat de caire voluntarista que intel·lectualista.

Probablement, Eimeric passà per alt que Llull no es quedava en pura metafísica essencialista, sinó que arribava als principis de l'acció.

Hom té la impressió que, ultra l'aspecte purament doctrinal, en la polèmica hi ha intervingut l'element afectiu: l'adscripció o rebuig de la seva persona. Sembla que Eimeric, més que examinar objectivament el lul·lisme, l'havia de parar com fos.

L'obra de Pasqual és eminentment polèmica, com la majoria de les obres lul·lianes del segle XVIII. Que aquest aspecte polèmic és el tret fonamental, ho demostra el mateix autor, ja a la primera pàgina de *Vindiciae Lullianae*, amb aquestes ciceronianes paraules amb què comença la *Dissertatio praevia*:

«Quousque tandem, Benigne Lector, Adversarii Mártiris Raymundi Lulli nostra abutentur patientia?»

Pasqual intentarà demostrar que, malgrat la diferència de termes i d'expressions, hi ha una concordança de fons amb la doctrina tradicional de l'Església. Per això acusa Eimeric de jutjar el text lul·lià sense acudir al sistema i al context.

Crec que es pot afirmar que Ramon Llull es troba plenament dintre la dogmàtica tradicional de l'Església; ara bé, amb les seves formulacions originals, pròpies d'un convers, que no s'ha format en les aules d'una escola i que té com a única finalitat defensar la seva fe i convertir infidels, especialment jueus i musulmans. Tema, per altra banda (el de la confrontació cristianisme-judaisme-islam), molt actual.

Domingo ESCUDER GINER
Seminari Diocesà
Orleans, s/n
43500 TORTOSA

SUMMARY

This paper deals with the polemic between Eimeric and Pasqual about the elements of the hypostatic union in the theological thought of Ramon Llull. Eimeric maintains that Llull defends the following errors: not only was the Son incarnated but also the Father and the Holy Spirit; in Christ there are two persons, and so Llull would fall into the Nestorian heresy: the two natures would not be united but juxtaposed; the divine nature was incarnated in a violent manner in the human nature, so that there is no intimate communion between the two natures; the human nature became the divine and was thus eliminated, and therefore, Christ is not man. Pasqual studies what Eimeric considers Lullian errors and demonstrates that in the Lullian theology there is a basic concordance with the doctrine of the Church.